

Ճակատագրեր

Մայրական բնագրի ուժ տվեց նրան

Ղեռնոր կյանք մտած՝ երջանիկ ամուսնական զույգը բաժանվեց ընդմիջտ, առհավետ... Չոհիված ազատամարտիկ էղվարդ Սուբոյանի երիտասարդ այրին՝ Ֆլորան, մեն-մենակ մնաց երկու դուստրերի հետ: Մութ ու ցուրտ տարիներին, հաղթահարելով հոգու կսկիծը, ֆիզիկական դժվարությունները, նա ստիպված էր ամեն օր քայլել 4 կմ՝ աշխատանքի վայր հասնելու համար, որպեսզի կարողանա ապահովել իր ընտանիքի գոյությունը: Ծանր հոգսերը բազմիցս հուսահատության են հասցրել նրան, սակայն դուստրերին մեծացնելու փափագը, մայրական բնագրի ուժ են տվել նրան կրկին պայքարելու... Այսօր նրանք երկուսն էլ բարձրագույն կրթություն ունեն...

Երջանկությունը՝ մորս զոհողության գնով

...Հայրս ամեն օր դաժանաբար ծեծում էր մորս, և նա ամեն առավոտ արցունքն աչքերին էր տնից դուրս գալիս: Հուսով եմ, որ կգա ժամանակ, և այդ չարաբաստիկ խմիչքն իսպառ կվերանա երկրի երեսից... Ամեն տողը գրելիս ինձ թվում է, թե քիչ է, այնքան շատ էին մորս տառապանքները... Այն ցավը, որ կա իմ հոգում, երբեք չի անցնի, բայց ես հպարտ եմ, որ իմ մայրը մեզ համար եղել է և՛ մայր, և՛ հայր: Աշխատել է օր ու գիշեր, պահել-մեծացրել է մեզ, կրթության է տվել, ամուսնացրել...

Այսօր նա ունի յոթ թոռնիկ, որոնց թիվը դեռ կավելանա: Ինձ թվում է, որ նա երջանիկ պիտի լինի՝ իր կողքին ունենալով հարազատ մարդկանց, ովքեր գնահատում ու սիրում են իրեն: Բոլորս էլ գիտակցում ենք, որ մեր երջանկությունը ծեռք է բերվել մորս զոհողության գնով:

Իսկ հայրս մահացավ: Ու հիմա իմ սիրտը ցավում ու լացում է նաև նրա համար, որովհետև մեզանից ու ամեն ինչից վեր դասեց խմիչքը ու այդպես էլ չհասկացավ, որ կյանքում ավելի վեհ բաներ կան...

Սեղա տատիկը

Երբ տղաս ծ ո ո ա յ ու լ - քյու մից վերադարձավ, երազանքս էր ամուսնացնել նրան, ուզում էի շատ թոռնիկներ ունենալ... Տունս փոքր էր, յոթ հոգով՝ աղջիկներս ու տղաս, մի սենյակում էինք ապրում: Որպեսզի ապագա հարսն չնեղվի, աղջիկներին շտապում էի ամուսնացնել, առանց երկար ծանրութեթև անելու: Նրանցից ոչ մեկն ընտանեկան երջանկություն այդպես էլ չտեսավ: Ինձնից էլ ճակատագիրը կարծես երես թեթեց: Շատ լարված հարաբերությունների մեջ էինք հարսիս հետ: Երբ պատերազմն սկսվեց, տղաս, չկարողանալով հանդուրժել իմ և հարսիս ընդհարումները, կամավոր գրվեց: Մի ամբողջ տարի ահր սրտունս սպասում էի... Երիշտ է, որդիս առիթը բաց չէր թողնում տուն գալ, բայց... Տղաս սպանվեց, նա նույնիսկ չհասցրեց տեսնել իր տղային, ընդամենը երկու ամսից ծնված թոռնիկիս՝ Յուրային: Հարսս չգիմնացավ այդ ծանր հարվածին և հիվանդացավ, հիմա լուրջ հոգեկան խնդիրներ ունի...

Այսօր ես խնամում եմ թոռներին ու ծոռներին...
«Հուսալի ծեռքեր» խմբի անդամների գրի առած պատմություններից, ք. Իջևան

Մեր նոր և բարձրաբանականությունը

Անվճար հավելված

2011 մարտ

«Չեմ գարնանա, որ մի գեղեցիկ օր աղջիկս գա և ասի. «Ման, գնում եմ Նայրոբի՝ սոված երեխաներին օգնելու»...»

Էջ 3

...Նրա հիշողություններում ժամանակն ասես հավերժ է ձգվում: Ընտանեկան ալբոմի վերջին էջը փակելով՝ նկատում է. «Իսկական կինը երբ տարիք է ունենում՝ երիտասարդություն, որը նրա սեփական կյանքի սկիզբն է, երկրորդ երիտասարդություն՝ դատեր ծնունդը, և հավերժական երիտասարդություն՝ թող, որն անպայման իր մեջ կպահպանի տատի գծերը»...

Շարունակությունը 2-րդ էջում

«Մեր տան հացն է մայրս, մեր տան ասրվածն է մայրս...»

Դժվար է պատկերացնել հայ մայրերի կամքն ու ոգին ներկայացնելու ավելի լավ առիթ, քան ապրիլի 7-ը՝ մայրության և գեղեցկության օրը:

Այս թողարկման հիմքում ընկած գաղափարը «ՕՔՄՖԱՄ ՄԲ» կազմակերպության կողմից «Կանանց երեք սերունդ» թեմայով անցկացված մրցույթն է: Այն հնարավորություն տվեց վերագտնել նաև այն տրամաբանությունը, որ միավորում է կանանց երկու տոները՝ մարտի 8-ն ու ապրիլի 7-ը: Իսկ տրամաբանությունն այն է, որ մայրերը, որոնք, ինչպես հայտնի հայկական ասացվածքն է ասում, «տան ներսի պատն են», նույն հաջողությամբ կարող են օգնել «դրսի պատերը պահելուն», այսինքն՝ մասնակցեն իրենց երկրի հասարակական-քաղաքական կյանքին, իրենց ընտանիքների բարեկեցության վրա ազդող որոշումների ընդունմանը... Ու գուցե այդ ժամանակ՝ կանանց ու տղամարդկանց միասնական ջանքերով, մեր կյանքը վերջապես կփոխվի, այլ որակ կստանա...

«ՕՔՄՖԱՄ»-ի հայաստանյան գրասենյակի կողմից Քաղաքացիական հասարակության համագործակցության ցանցում (www.cspn.am) մարտի 8-ից ապրիլի 7-ը հայտարարված «Կանանց երեք սերունդ» մրցույթը կոչված էր ներկայացնել հայ կանանց ուժն ու տոկոսությունը... Կանանց, ովքեր անհավատալի ջանքերի գնով պահպանել ու պահպանում են ընտանեկան և ազգային արժեքները, ովքեր մեկ անգամ չէ, որ իրենց զավակներին փրկել են ցրտից ու քաղցից, սովորեցրել նրանց դիմանալ, պայքարել և հաղթահարել բոլոր դժվարությունները...

Այս համարում գետնից բլուր պատմությունները հասարակ, գուցե քիչ հայտնի, բայց

շատ ուժեղ կանանց մասին են: Այդ կանանց մեծ մասն ուժ է ծեռք բերել մեր երկրում «ՕՔՄՖԱՄ ՄԲ»-ի իրականացրած գործունեության շնորհիվ, նրանք «Կայուն կենսակերպի ապահովման և գյուղատնտեսական աջակցության», «Կանանց դերը և ծայր կառավարման գործընթացում», «Աղետների ռիսկի նվազեցման» և այլ ծրագրերի շահառուներն ու մասնակիցներն են:

Նրանցից ոմանք օգտվել էին հեռավոր գյուղական համայնքների անապահով ընտանիքներին, ֆերմերներին տրամադրվող միկրովարկերից և փորձել իրենց փոքր գյուղատնտեսական բիզնեսը զարգացնել կամ էլ վաճառել այն, ինչ պատրաստել են իրենց հմուտ ծեռքերով: Մյուսները տնկանյութեր, սերմեր և ընտանի կենդանիներ են ստացել իրենց ընտանիքի գոյատևումն ապահովելու նպատակով: Մի մասն էլ կարողացել է ոտքի կանգնել՝ օգտվելով մասնագիտական կրթություն ստանալու հնարավորություններից: Նրանցից շատերը սովորեցին նաև իրենց իրավունքների համար պայքարել, տեղական իշխանության մակարդակում իրենց խնդիրները բարձրացնել ու լուծել, քաղաքացիական կենտրոնների և կանանց շահերի պաշտպանության խմբերի անդամներ դարձան: Ու այս բոլոր ծրագրերի առաջին գծում իրենց զավակների ապագայով մտախոգ մայրերն են:

Ցավոք, այսօր էլ՝ 21-րդ դարում, քաղցի ու աղքատության խնդիրը մակիկի պես սպառնում է աշխարհին, և բազմաթիվ միջազգային կազմակերպություններ, այդ թվում՝ «ՕՔՄՖԱՄ»-ը, էլքեր են փնտրում՝ ինչպես օգնել մարդկանց ապրելու քաղցի, կլիմայի փոփոխության, խմելու ջրի պակասի պայմաններում... Հայաստանն այդ առու-

նով նույնպես խոցելի է, քանզի չի դասվում սոցիալապես բարեկեցիկ երկրների շարքը, որոնց ծայրահեղ աղքատության և սովի խնդիրը շրջանցում է: Այս մասին են վկայում պաշտոնական վիճակագրության տվյալները, որոնց համաձայն այսօր Հայաստանում յուրաքանչյուր երրորդ մեծահասակ և գրեթե յուրաքանչյուր երկրորդ երեխա ապրում են աղքատության մեջ: Մի կերպ իրենց գոյությունն են պահպանում համարյա բոլոր բազմանդամ ընտանիքները. ավաղ, մեր երկրում աղքատ ու բազմազավակ հասկացությունները հոմանիշ են դարձել:

Բացի այդ, այսօր Հայաստանում ընտանիքների 1/3-ից ավելին գլխավորում են կանայք, ինչն ամենևին էլ պայմանավորված չէ կանանց ենթսիպացիայով կամ նրանց կարիերային հաջողություններով: Այս երևույթն աղքատության և տղամարդկանց արտագաղթի հետևանք է: Ավելորդ է մշել, որ նման ընտանիքներում մեկ շնչին ընկնող եկամուտը կրկնակի պակաս է, քան լրիվ ընտանիքներում:

...Այս համարում առաջնահերթությունը տալով հողվածներին, որոնք գրվել են Հայաստանում «ՕՔՄՖԱՄ» կազմակերպության ծրագրերի մասնակիցների կողմից կամ պատմում են դրանց ծրագրերի շահառուների մասին, գետնից ենք նաև երեք սերունդի կանանց յուրահատուկ պատմություններ, ում ճակատագրին միջամտել են ցեղասպանությունը, գաղթը, քաղցը, բռնաճնշումները, պատերազմները... Դրանցում ինչպես հայելու մեջ արտացոլված է ողջ հայ ժողովրդի պատմությունը, բայց ոչ դասագրքայինը, այլ այն, որ հայ կանայք խնամքով պահում են ընտանեկան ալբոմներում...

Երեք սերունդի կանայք

«ՕՔՄՖԱՄ ՄԲ» հայաստանյան գրասենյակի կողմից հայտարարված «Կանանց երեք սերունդ» մրցույթի հաղթողների մասին կարող եք տեղեկանալ Քաղաքացիական հասարակության համագործակցության ցանցի կայքից՝

www.cspn.am

«Կինը և քաղաքականությունը» հավելվածը շարունակելու է «Կանանց երեք սերունդ» թեմայով իրական պատմությունների տպագրումը: Այնպես որ ուղարկեք մեզ ձեր պատմությունները հետևյալ էլեկտրոնային հասցեով:

promediagender_arm@yahoo.com

Կանանց ձայնը

Համոզված եմ, որ կարող եմ

29 տարեկան եմ, ապրում եմ Սիսիան քաղաքում, երջանակ և սիրված կին եմ և հոգատար մայր: Ամեն ինչ իդեալական կլիներ, եթե չլինեին համատարած գործազրկությունը և ծանր տնտեսական վիճակը: Ես չափ եմ ցանկանում օգնել անուսումնաւոր չէ՞ որ մի ձեռքով ծափ չի տա: Կրթությամբ նկարիչ-դիզայներ եմ, հարակից ուսանել եմ ֆլորիստիկա, ասեղնագործություն, ուլունքագործություն, մրգերի դիզայն: Անվճար հիմունքներով համագործակցել եմ քաղաքի դպրոցների և մանկապարտեզների հետ, մասնակցել եմ նաև երկու ցուցահանդեսի: Ցավոք, իմ այս գործունեությամբ չեմ կարողանում ֆինանսապես օգնել ընտանիքիս: Բայց եմ հուսահատվում, անընդհատ ստեղծագործում եմ և սպասում այն օրվան, որը ճանաչում ու զնահատանք կբերի ինձ: Մտածում եմ՝ գուցե «ՕԲՍՖԱՄ»-ի ծրագրերի շրջանակներում կծանոթանամ տարբեր երկրների կին ստեղծագործողների հետ և պատվերներ կունենամ այլ վայրերից:

Մի քայլ առաջ դեպի իմ երազանքը

Ապրում եմ Սիսիան քաղաքում: Ծնվել և մեծացել եմ ավանդապաշտ և բազմամյա ընտանիքում: Ծակատարի կամոջ շուտ անուսումնաւոր դարձա զարթոյթ թողարկում անցած հայրենադարձ հաշտարյունների ընտանիքի մի մասը: Չկարողացա կրթություն ստանալ, քանի որ պատերազմ էր, սոցիալական ծանր վիճակ, «մուռ ու ցուրտ» տարիներ: Երկու զավակ ունեցանք և, ինչպես բազմաթիվ հայ ընտանիքներ, հաղթահարելով ծանր տնտեսական պայմանները, մեծացրի՛մք երեխաներին: Ցավոք, համատարած գործազրկությունը հնարավորություն չի տալիս ինձ և իմ ընտանիքի անդամներին աշխատանք ունենալ: Սկսեցի սովորել խմորեղեն պատրաստել, և ժամանակի ընթացքում պարզվեց՝ այճյա՛մ համեղ է, որ շատերը մարդկանքում են միայն իմ պատրաստածը: Ես չափ եմ ցանկանում փոքրիկ բիզնես կազմակերպել, սակայն այդ գործը սկսելու համար նվազագույն, անհրաժեշտ պայմաններ չունեմ, մյուս կողմից էլ՝ հարկերն ու վարկերը սարսափելի են: Մեծ ոգևորությամբ հետևում եմ «ՕԲՍՖԱՄ» կազմակերպության գործունեությանը մեր քաղաքում: Ակնկալում եմ, որ իրականացվող ծրագրերի շրջանակներում գուցե փոքրիկ վարկեր լինեն, որոնք հնարավորություն կտան ինձ փոքրիկ բիզնես կազմակերպելու:

Գրի առավ Գայանե Սիմոնյանը, Սիսիանի կանանց հիմնախնդիրներով զբաղվող նախաձեռնող խմբի անդամ

Կին, որ միշտ հենված է հողին հայրենի

Կյանքում երբեք փառքի չի ձգտել, փոխարենը բարի լույսի պես ջերմությամբ է լցրել իրեն շրջապատող ու վստահող սրտերը, նեղ օրերին սատարել նրանց: Եվ լրեր եկել է պահը զոհություն, նա առաջինն է զինվորագրվել հայրենի պաշտպանությանը:

Ոսկեպար «սահմանապահ» համայնքի ղեկավար Հրուշ Աղբալյանին ամբողջ հանրապետությունում գիտեն: Նրան միշտ լրջախոհ կտեսնես, մտորումների մեջ, զգաստ, ինչպես իրամանաստարը, այլ կերպ չէր էլ կարող լինել, քանզի ամենասահմանապահ գյուղի զլխավոր պահապանն է: «Սահմանը մերն է, ու առաջին հերթին մեր աշխատանքով այն պիտի ամուր պահենք», - ասում է նա: Իր օրինակելի աշխատանքի շնորհիվ է, որ յուրաքանչյուր խոսք վերածվում է գործի. «Մեր կարևոր հիմնախնդիրը՝ ոռոգման ջրի լուծումը, շուտով կկարգավորվի, ու մարդիկ կրկին հողին կկապվեն: Այդժամ ես ինձ երջանիկ կզգամ», - ասում է համայնքի ղեկավարը: ...Ուրախանում է Հրուշ Աղբալյանը, վերջին տարիների համեմատությամբ գյուղում ծնելիության արժեքը գրանցվել է 16 ծնունդ, իսկ սա հուսալիրուց ցուցանիշ է... **Տաթևիկ Նազինյան**

«Իսկական կինը երեք տարիք է ունենում»

Մարգո Ատոմյանի հիշողություններում ժամանակն ասես հավերժ է ձգվում: Միասին թերթում ենք ընտանեկան ալբոմը...

Լուսանկարում պատկերված գեղեցկադեմ ու շքեղ կինը Մարգոյի մայրն է՝ Նվարդը: Երբ 1915-ին նրանց ընտանիքը, իրերը կապկպելով, ստիպված էր փախչել, ճանապարհին նրանց է հասնում թուրքական տարագրվ մի ձիավոր: Նժույգից կտրուկ թեքվելով բռնում է գեղեցկուհի Նվարդի ձեռքը: Բոլորը մտածում են, որ սա վերջն է: Սակայն հանկարծ նրա ուշադրությունն է գրավում կնոջ ձեռքի աղանձաղե մատանին: Կոպտորեն պոկելով այն մատից նա հեռանում է... Հսկայական տարածություն կտրելով, գրկաբերելի ու բաղդի ենթարկվելով՝ Նվարդի ընտանիքը հաստատվում է Լեւինգրադում: Սակայն հայրենիք վերադառնալու ցանկությունն այնքան ուժեղ էր, որ այն ժամանակի ընթացքում նյութականացավ. Նվարդը ծանոթանում է Քեթրի հետ, ամուսնանում, և շուտով երջանիկ գյուղը վերադառնում է Հայաստան:

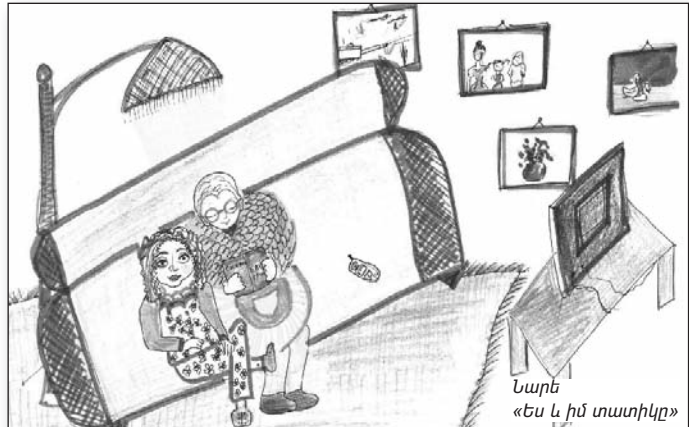
մագերով վազում է դպրոցի կողմը, որից միայն ավերակներ էին մնացել: Իսկ նա գրկախառնվելով ապրումներից ու ժասպառ մորը՝ անընդհատ կրկնում է. «Մամ, ես ողջ եմ, ողջ եմ»...

...Ահա Մարգոն Լեւինգրադի բանասիրական ֆակուլտետի ուսանողուհի: Այստեղ է, որ ծանոթացավ նշանավոր բանդակագործ Դերենիկ Դանիելյանի որդու՝ Արամի հետ: Մեկ տարուց նրանք ամուսնացան և որոշեցին վերադառնալ Հայաստան: Մարգոն ամեն կերպ փորձում էր մորը համոզել իր հետ Երևան մեկնել, սակայն վերադարձը դժվարությունները Նվարդին ընդմիշտ կապեցին Լեւինգրադի հետ...

Երևանում Մարգոն իսկույն աշխատանք գտավ: Ազատ տիրույթներով հայերենին ու ռուսերենին՝ որոշեց թարգմանությամբ զբաղվել. հայերեն թարգմանեց Կուպրին, ապա՝ Դուտոնսկի... հետո էլ ռուսերեն էր թարգմանում Տերյան, Խաչատրյան... Ինքն էլ սկսեց ուսանավորներ գրել: «Երբ նեղվում եմ, գրում եմ, որ թե՛կանամ», - խոստովանում է նա:

Կյանքը ամուսնու տանը թե՛կն էր, եթե չհաշվենք հիվանդ սկեսրոջը, որին նա գիշեր-ցերեկ խնամում էր: Երբ ազատ թույլ էր ունենում, գնում էր սկեսրայրի Դերենիկի արվեստանոց և հետևում, թե նա ինչպես է աշխատում: Իսկ մի անգամ բոլորը նկատեցին, որ Դերենիկի բանդակագործ Տիրամայրը Մարգոյի դիմագծերն է հիշեցնում: Աստվածամոր գրկում նստած չքնաղ մանուկը Մարգոյի նման նշածն աչքեր ուներ: «Դու տղա կունենաս», - հայտարարեց սկեսրայրը՝ ավարտելով բանդակը: Մարգոյի համար միևնույն էր, թե ով կծնվեր տղա՞, թե՞ աղջիկ: Նա միայն գիտեր, որ իր երեխան արվեստի մտրո կդառնա:

Մարգոն աղջիկ ունեցավ, ուն ընթերցում կոչեցին Անուսիկը: Երբ հասնում էր տասնամյակի, Մարգոյի մայրը հիվանդացավ: Մարգոն ամբողջությամբ հիվանդացավ, որին նա գիշեր-ցերեկ խնամում էր: Երբ ազատ թույլ էր ունենում, գնում էր սկեսրայրի Դերենիկի արվեստանոց և հետևում, թե նա ինչպես է աշխատում: Իսկ մի անգամ բոլորը նկատեցին, որ Դերենիկի բանդակագործ Տիրամայրը Մարգոյի դիմագծերն է հիշեցնում: Աստվածամոր գրկում նստած չքնաղ մանուկը Մարգոյի նման նշածն աչքեր ուներ: «Դու տղա կունենաս», - հայտարարեց սկեսրայրը՝ ավարտելով բանդակը: Մարգոյի համար միևնույն էր, թե ով կծնվեր տղա՞, թե՞ աղջիկ: Նա միայն գիտեր, որ իր երեխան արվեստի մտրո կդառնա:

ժիկ: Պապը, չնայած տղայի մասին իր անարգաբեկությամբ, պարզապես պաշտում էր նրան:

Թվում էր՝ Մարգոյի կյանքում ամեն ինչ լավ էր, բայց ամուսինը Արամը, որը ստեղծագործական ճգնաժամում հայտնվելով սկսեց խմել, մի օր էլ հեռացավ տնից մի անհետ թրոջով: Երբ փորձեց խմել, ինչ էս նեղությունը բողբոջեց: «Ես վերջացել եմ: Խնդրում եմ ինձ չանհանգստացնել»: Հետո Մարգոն իմացավ, որ Արամը հաստատվել է ինչ-որ տեղ Ամերիկայում, նույնիսկ նոր ընտանիք է ստեղծել...

Անուշիկն օրեցօր ավելի էր գեղեցկանում: Հոր բացակայությունից նեղվելով՝ ավելի ու ավելի էր կապվում պապին: Ընդունվելով գեղարվեստի ակադեմիայի քանդակի ֆակուլտետ, փորձում էր իր սեփական ուղին գտնել արվեստում... 80-ականների սկզբին հայտնվեցին տասարդ մասնագետների հետ Մատենադարանի արժեքավոր ձեռագրերի վերականգնմանը մասնակցելով հասկացավ, որ դա իրենն է, այն, ինչ երկար ժամանակ փնտրում էր: Նրա հետ մանրակրթությունը վերականգնում նաև համակուրսեցին՝ Վահենը: Ու, ինչպես սովորաբար լինում է, հետաքրքրությունների ընդհանրությունը ի վերջո միմյանց համոզեց սիրո

հանգեցրեց... Հայաստանի շրջափակումը 90-ականների սկզբին երկրորդն էր Մարգոյի ընտանիքի պատմության մեջ: «Մենք ուստի եմք, մենք ամեն ինչին կողմանանք», - գոտեպնդում էր աղջկան Լեւինգրադի բուկաղայրով անցած մայրը: Ցուրտ, չքեղուցվող բնակարանում, երբ օրը ընդամենը երկուսուկուս ժամով լույս էին տալիս, Անուշիկն ասես ճառագում էր ներսից. նա հրի էր... Այն օրը, երբ ծնվեց նրա Լարեն, մահացավ Նվարդը տատը... Երբ լրացավ փոքրիկի ութ տարին, Անուշիկն ու ամուսինը մասնագիտական կատարելագործման առաջարկ ստացան և մեկնեցին Լեւինգրադ, որը, ի դեպ, արդեն Սանկտ Պետերբուրգ էր կոչվում: Մարգոն թոռան հետ մնաց Երևանում:

...Փոքրիկ Լարեն լավ է նկարում և սիրով բացատրում է իր նկարածները: Հիմա էլ, կատարյալ լճի վրայով սահող կարապ պատկերելով, նայում է ինձ ու արցունքով. «Մամ, է, չէ՞, հեթիաթային կարապի»: «Շատ է ման», - ասում եմ ու հանկարծ նկատում, որ նրա աչքերը ինչ-որ տեղ արդեն տեսնում են: Դե, իհարկե... Աստվածամոր քանդակը մանկան հետ...

Կարի Ամիրխանյան

Մայրեր եւ դուստրեր

Երեք սերունդ, երեք կին, երեք կարծիք

Հարությունյանների ընտանիքը բաղկացած է երեք կանանցից. տան ավագը՝ Սոնյա տատիկը, նրա դուստրը՝ Հասմիկը, և ընտանիքի փոքրիկը՝ 18-ամյա Անին: Նրա պապիկը մահացել է տարիներ առաջ, իսկ հայրը հեռացել է ընտանիքից, երբ Անին դեռ 10 տարեկան էր: «Ես, կարելի է ասել, երբեք չափ եմ նեղվել, որ տանը տղամարդ չկա, որովհետև սովորել եմ նրանք բացակայությամբ ապրել: Մամաս ու տատիս ինձ այնքան եմ սիրում ու օգնում, որ ես ինձ ուժեղ եմ զգում», - ասում է Անին:

Օրերն այս ընտանիքում հիմնականում համերաշխ են անցնում, սակայն բազմաթիվ հարցերի շուրջ տարբեր սերունդների մերկայացուցիչների հայացքները տարանջատվում են: **Սոնյա, 64 տարեկան.** «Թռնդիկս հետ հաճախ եմ վիճում ու շատ կալու համար: Ախր չի կարելի, նա դեռ երեխա է, ուսանող, կենտանա, կամուսանա, թող ամուսնու հետ ուր ուզում է գնա, երբ ուզում է գա»:

Անի, 18 տարեկան. «Օրվա ընթացքում այնքան գործ եմ ուզում անել, որ ժամանակը չի բավականացնում: Մինչև տուն եմ հասնում, ժամը տասն է լինում: Տատիս էլ ասում է՝ հարկա՛նքն էր ի՞նչ կմտածեն: Իսկ ինչո՞ւ պիտի հարկանները որևէ բան մտածեն իմ մասին: Պարտա՞կ եմ մնացել: Թող ամեն մարդ իր կյանքով ապրի»:

Հասմիկ, 42 տարեկան. «Երբ տատ ու թոռ իրար հետ կռվում են, միշտ ես եմ տուժում: Ես փորձում եմ հաշտեցնել, որովհետև երկուսին էլ հասկանում եմ, երկուսի ասածն էլ ճշմարտությանը մոտ է: Բայց

արդյունքում ինձնից եմ նեղանում, երկուսն էլ ուզում են, որ իրենց պաշտպանեն»:

Սոնյա տատիկն ասում է, որ իր երիտասարդության տարիներին կանայք միայն մեկ հոգս ունեին՝ ամեն ինչ անել «տանը չմնալու համար»: «Մեր ժամանակ առաջ-նայինը հաջող ամուսնությունն էր: Հաջող ամուսնությունն ասելով՝ նկատի ունեմ, որ մարդն աշխատող լիներ, խնդր չլիներ, չծեծեր, որ կեսուրն էլ բարի կին լիներ, հարսին չծեծեր», - ասում է Սոնյա տատիկը:

Նրա դուստրը՝ Հասմիկը, այլ խնդիրներ է նշում. «Իմ սերնդակից կանայք ստիպված են և՛ տանը աշխատել, և՛ դրսում, որպեսզի պահեն իրենց ընտանիքը: Ամուսինը երբեք աշխատանքից հեռու տուն գալով չի անցնի լվացքի, ճաշ եփելու և այլ գործերի, իսկ կանայք կանեն: Ինձ մայրս ու աղջիկս եմ օգնում, ես տանը այրքան էլ չեմ աշխատում, բայց շատ կանանց եմ ճանաչում, որ երկու ճակատում էլ ակտիվ են»:

Իսկ Անին հասկացել է, որ հույսը միայն իր վրա կարող է ընել. «Ես գիտեմ, որ շատ պիտի աշխատեմ, լավ սովորեմ, որ կարողանամ ինչ-որ հաջողության հասնել: Տղաներին ավելի հեշտ է կարիերա անել: Իսկ աղջիկը պետք է լավագույնը լինի, որ իրեն լավ աշխատանք առաջարկեն»:

Սոնյա տատիկը դժգոհում է, որ թող երկար ժամանակ է անցկացնում սոցիալական ցանցերում. «Մեկ-մեկ խոսում եմ վրան, ասում եմ՝ դասերից հետ կմնաս: «Օղնկլասնիկ» է մտնում ամեն օր, մորն էլ է գրանցել, հիմա մեր ու աղջիկս եմ նստում համակարգի դիմաց: «Մանկության ընկերուհիս Բելգիայում

է ապրում, միայն նրա հետ եմ շփվում, թե չէ՛ ինտերնետից օգտվելու ուրիշ առիթ չունեմ», - «արդարանում» է Հասմիկը:

Իսկ Անին կարծում է, որ այսօր առանց համակարգչի գրեթե անհնարին է ապրել. «Կուրսեցիներս հետ եմ շփվում, դասերի մասին տեղեկություններ ենք իրար տատալիս, օգնում ենք: Հիմա համակարգչի դար է, առանց հաղորդակցման հնարավոր չէ», - ասում է նա:

Երջանկության վերաբերյալ ևս երեք սերնդի ներկայացուցիչները կարծիքները տարբերվում են: «Կանացի երջանկությունն այն է, որ նորմալ ընտանիք ունենաս, առողջ երեխաներ, լավ ամուսին: Հաշտ ու խաղաղ ապրես: Ես ինձ էլ առուձնով երջանիկ եմ համարում, թե ամուսինս 55 տարեկանում մահացավ», - սա 64-ամյա կնոջ «երջանկության բանալին» է:

Սեր ու հարգանք. սա էլ Հասմիկի պատկերացրած երջանկությունն է. «Ես բաժանվեցի ամուսնուցս, որովհետև նա ինձ չէր հարգում: Սիրում էր, բայց պատկերացում չուներ, թե հարգանքն ինչ է»:

18-ամյա Անին չի սիրում «կանացի երջանկություն» արտահայտությունը. «Երջանկությունը մարդկային է՝ անկախ սեռից: Ինձ համար երջանկությունը մի բանի քաղաքորդների առկայությունն է՝ աշխատանք, լավ ընկերներ, լավ ամուսին, ֆինանսական կայունություն: Ես ընդամենը 18 տարեկան եմ, բայց տատիս արդեն ակնարկում է, թե պիտի ինձ համար նորմալ տղա գտնեմ: Բայց ես չեմ շտապում: Դեռ շատ անելիքներ ունեմ», - կարծում է Անին:

Արման Ղարիբյան
Հ. Գ. - Կանանց անունները փոխված են:

Բարության տոհմաժողով

«Ման, գնում եմ Նայրոբի՝ սոված երեխաներին օգնելու»

Առավոտյան, սովորականի պես, ես ու քույրս դուրս եկանք տնից: Վարորդը եկել էր մեզ դպրոց տանելու: Մերենայի մեջ գրեթե ոչ մի բան չհասա- ցինք, միայն պայմանավորեցինք, որ դասամիջո- ցին կհանդիպեցինք, բայց...

Տարիներ են անցել, սակայն այսօր էլ Ջարու- հի Տոնոյանը սարսափով է հիշում այդ օրը: «Ենթաց դուրս գալուս պես աչքերով քույրի- կիսի փնտրում, հետո տեսա, թե ինչպես գինավո- ռակազմերը երեխաներին դպրոցից դուրս են հա- նում ու գետնին դնում՝ արյունոտված, անշարժ պառկած... Կարծես այդ պահին ուղեղդ անջատ- վում է. աչքիդ առաջ դեռ իջնում են շենքերը, կար- ծես ոչ թե քարե շինություններ են, այլ տակեր, խաղալիքի շենքեր... Դպրոցի բակում քառու էր: Գիշում եմ միայն, որ դեմքս լրիվ սպիտակել էր փո- ռուց, և բերանումս զգում էի հոդի համր...

Ջարուհին պատահականություն է համարում թե՛ իր և թե՛ իր փոքր եղբոր ու տասնիկի փրկվելը, ովքեր տանն էին եղել այդ պահին, և շենքի մյուս հատվածն էր փլվել:

Ջարուհու մայրը՝ Անահիտ Ղազարյանը, մաս- նագիտությամբ բժիշկ է, այդ տարիներին աշխա- տում էր տեղի հիվանդանոցում, կոնսուլտացիայի վարիչ էր, հայրը՝ Մարտին Տոնոյանը, Ախուրյանի շրջկոմի նախագահն էր:

Նրանք այդպես էլ ոչ մի պահ չհեռացան Լե- մինականց: Երբ ժամանակում էին աշխատել, օգնել մարդկանց և դրա մեջ գտնել ամեն ինչ: Մի պահ մենք նույնիսկ մեզ անտեսված էինք զգում: Կար- ծես Նայրոբի կորուստը սառեցրել էր մրանց... Ջարուհին եղբոր և տասնիկի հետ տեղափոխվում է Երևան՝ մորաքրոջ մոտ, սակայն մի քանի ամիս հետո կրկին վերադառնում է Լեմինական և անց- նում բոլոր դժվարություններն միջով՝ տնակային պայմաններ, ցուրտ, հացի, վառելիքի խնդիր...

Այդ տարիներին է, որ Ջարուհին ընդունվում է բուհ, և երկրորդ կուրսից զուգահեռաբար սովորե- րով աշխատում Գյուժրում մարդասիրական ծրագ- րեր իրականացնող Care միջազգային կազմա- կերպությունում՝ արեւելից տուժած տարածքներ այցելելով, մասնակցելով հումանիտար օգնու- թյան բաշխմանը...

Ջարու էլ դիմում է Ամերիկյան համալսարան, այնուհետև ուսուցող շարունակում է ԱՄՆ-ում՝ «Մասկի» ծրագրի շրջանակներում: Վերադառնա- լով Հայաստան՝ Ջարուհին շարունակում է աշխա- տել միջազգային կազմակերպություններում, ո- ռոնք մարդասիրական գործունեություն են ծավա- րում Հայաստանում. Կարմիր խաչ, Կաթոլիկ օգ- նության ծառայություն, «Եվրասիա», «Վորլդ փիժմ»...

Մի պահ փորձեցի ինձ նաև բիզնես ոլոր- տում, «ԲիԼայն» ընկերությունում, սակայն հաս- կացա, որ դա ինձ չէ, որ առանց մարդկանց հետ անմիջական շփման ուղղակի չեմ կարող... Գուցե երկրաշարժի ժամանակ վերապրած անգորու- թյան զգացումն իմ մեջ մարդկանց օգնելու հս- տակ պահանջ ձևակորեց, բայց ավելի ճիշտ՝ ու- գում էի միշտ ծնողներին նմանվել:

Ինչքան ինձ հիշում են, տատիկս է մեզ պահել, ծնողներս միշտ զբաղված են եղել, մարդկանց են օգնել, մայրս կոնսուլտացիաներ էր տալիս, կա- րող էին գիշերը գալ, տանել՝ ծնունդ ընդունելու... Գիշում եմ՝ մի անգամ ուշ գիշեր էր, հայրս ներս մտավ և ասաց, որ մայրս շորեր պատրաստի, գաղթականներ ունենք, հագուստի կարիք ունեն: Մայրս մեր շորերից էր հավաքում, ու ես էլ, հաս-

«ՕԶՍՖԱՍ ՄԲ Հայաստանը»՝ «Ապավեն համայնքներին» ՀԿ-ի օգնությամբ վայրց ծոռի տասը համայնքներում իրականացնում է «Աղետների ռիսկերի նվազեց- ման» ծրագիր, որի նպատակն է բարձրացնել տեղական համայ- նքների ու ազգային կառույցների պատրաստվածությունը և արագ արձագանքելու ունակություննե- րը բնական աղետների ժամա- նակ: Այս ծրագիրը Հայաստանում աղետների ռիսկերի նվազեցման ազգային պլատֆորմի բաղկա- ցուցիչ մասն է:

Լիլիթ Քոչինյան

Խաղաղության բանաձեռ

Նրա անունը Սոսե է...

Սոսեն մոր՝ Ջամիրայի հետ

Սոսեն հայ մայրերի տոկունությունն ու կամքը խորհրդանշող անուն է... 20 տարեկան Սոսե Բալասանյանը ծյուրոյի ԼԳԳ և Հայաստանի չեմպիոն է, ինչ- պես նաև սամբոյի Հայաստանի եռակի չեմպիոն: Սակայն այս համեստ և հա- մակրելի արցալիցի աղջնակի համար սամբոն այնքան էլ լուրջ զբաղմունք չէ դրա մասին հիշատակելու համար, նրա համար գոյություն ունի միայն մար- տարվեստի մեկ տեսակ՝ ծյուրոն... Եվ քանի որ այն արվեստ է, ապա պետք է անսպասելի գեղեցիկ լինի, համոզված է Սոսեն, որը սեփական օրինակով ա- պացուցել է, որ ծյուրոն ամենևին էլ տղամարդկանց մենաշնորհը չէ:

Սոսեն մասնակցել է ծյուրոյի մի- ջազգային մրցաշարերի և առաջնու- թյունների, սակայն առայժմ նրա ա- մենաբարձր նվաճումը աշխարհում 5-րդ տեղն է: Թեպետ սովորական դարաբաղդի աղջկա համար, որ ծն- վել է պատերազմի տարիներին և տեսել հետպատերազմյան կյանքի բոլոր դժվարությունները, աշխար- հում հինգերորդը լինելն այնքան էլ փոքր նվաճում չէ: Այդ այսօր է Սոսեն անվախ և խիզախ, ու նրա համար պարզապես գոյություն չունի «վախ» բառը: Իսկ ժամանակակից, պատերազ- մի տարիներին, երբ մայրը շնորհա- ժուկություններով նկուղում քաքնվելուց հետո վերջապես կարողացավ փո- ռոց հանել իր փոքրիկ երկու տարե- կան Սոսենին, նա անավոր ճչում էր. կյանքում առաջին անգամ տեսնելով պայծառ արևը՝ Սոսեն իսկապես վա- խեցել էր...

Դժվար է ասել, թե որտեղից ար- տաբուստ այդ փխրուն աղջկա մեջ այդքան ուժ ու խիզախություն. ըն- տանիքում երբեք ոչ մի մարզիկ չի ե- դել, սակայն Սոսեն ասում է, որ ինքը պարզապես ժառանգել է իր տատե- ռի բնավորությունը: Հորական տա- տը մինչև 82 տարեկան ինքն էր ծառ բարձրանում թռեկների ընկույց քաղելու, իսկ մայրական տատը ԼԳԳ Ծուրիի շրջանի իրենց Բերդածոր գյուղում մինչև հիմա համարվում է ամենահամարձակը: Մի խոսքով, ինչպես ասում է Սոսեի մայրը, «սա պարզապես դարաբաղյան բնավո- ռություն է»...

Երեք կանայք՝ Տատը, Մայրը, Աղջիկը, երեք տարբեր ծակատա- գրեր, սակայն երեքն էլ դարաբա- ղյան նույն բնավորություն ունեն՝ համառություն և հաղթանակի հա- վաստ: Միայն թե յուրաքանչյուրն իր հաղթանակն է ունեցել... Ռոզա Սարգսյանը Սոսեի տա- տը, ծնվել է 1924 թ. և կյանքի ընթաց- քում տեսել է երկու պատերազմ՝ Հայրենական մեծ պատերազմը և

Արցախյանը: 41-ին հարազատ գյու- ղում ոչ մի տղամարդ չէր մնացել, բո- լորը ռազմածակատուն էին, և Ռո- զան իր համագյուղացի կանանց պես աշխատում էր կոլխոզում կրե- լով պատերազմի դժվարություններն ու գրկակները քաղց, ցուրտ, ավե- ռածություն... Գուցե հենց այդ կոփ- վածությունն օգնեց նրան հետագա- յում Արցախյան գոյամարտում: Էլ ո՞վ կարող էր, վտանգն անտեսելով, գինվորներին անտառ ուտելիք հասցնել, իհարկե Ռոզան: Նրա եր- կու որդիները կռվում էին հանուն հարազատ Ղարաբաղի. մեկը գրկ- վեց ձեռքից, իսկ երկրորդը կոնտու- զիա ստացավ և ոտքից վիրավոր- վեց: Սակայն Ռոզան լավատես էր, ասում էր. «Պատերազմում զաթա չեն բաժանում»: Ու այսօր, երբ ինչ- որ մեկը տրտմում է մի բանի պա- կասից, Ռոզա տառը սաստում է. «Ամեն օրվա հաց ունեք, երկրում խաղաղություն է, հերիք է: Ուրիշ բան պետք չէ: Մնացածը աշխատենք, կլինի...»

Գուցե Ռոզայից, որը երբեք չէր ընկրկուն կյանքի դժվարությունների առաջ, նրա դստերը՝ Ջամիրային (Սոսեի մորը) փոխանցվեց այն ուժը, որ օգնեց նրան ոտքի կանգնեցնելու չորս զավակներին, չնայած պատե- ռազմին և ամենական ողբերգությա- նը... Երկրորդ որդու թաղման օրը, ո- ռը 3,5 տարեկանում մահացավ ար- յան քաղցկեղից, Ջամիրան զնց ծննդատուն մյուս որդուն ունենալու: Այսօր նա պատմում է, թե ինքն ու իր սիրած ամուսինը Գրիգորը, ինչ- նվիրումով, արյուն-քրտինքով են կառուցել իրենց տունը՝ իրենց իսկ ձեռքով իրենց ու իրենց ընտանիքի ուրախության համար: Մտածում էին, թե արդեն բավական է, որդի ունեցել են, տունը կառուցել, ծառ տնկել: Սակայն եղավ 88-ի երկրաշարժը, և

Գրիգորն ասաց. «Պետք է երեխա ու- նենալ: Հիմա ամեն հայ պետք է 10- ից պակաս երեխա չունենա»: 1989- ին Ջամիրան ունեցավ Գրիգորին, իսկ 90-ին Սոսեին: Իսկ հետո պա- տերազմը բոլոր ծրագրերը տակ- նույնտարեք... Գրիգորը մետվեց հայրենի Ղարաբաղը պաշտպանե- լու. ռազմական գործողությունների առաջին իսկ օրից ձեռքն առավ զեն- քը ու զնաց... Մի քանի անգամ վի- ռավորվեց. Ջամիրան ասում է, որ «ինչ մեղքս թաքցնեմ, ուրախանում էի, երբ վիրավորվում էր, ուրեմն տա- կը կմնար... Իսկ նա հաջորդ առա- վոր էլ նույն էր և՛ մորդի կրիվ: Ասում էր ես արդեն չորս երեխա ունեմ, իսկ էնտեղ երիտասարդներ են. մեռնելու հերթը նրանցը չէ»: Վախեմ ո՞ւմ էր Ջամիրան պատերազմին: Հենց դրա համար էլ նա Ռոզայի աղջիկն է, որ չկասկածի. «Ինչի՞ք վախեման: Ես գիտեմ, որ կհաղթենք»...

Հաղթանակ... Այս բառն այսօր Ջամիրայի փոքր դստեր Սոսեի հա- մար առանձնակի ու միայն խաղաղ իմաստ է ձեռք բերել: «Պետք է կարո- դանալ պարտվել՝ հաղթանակը գնա- հատելու համար», - ասում է Սոսեն: Բացելով ԼԳԳ-ում ծյուրոյի կանանց էջը նա կարծում է, որ կյանքում ուժը գլխավորը չէ: Մայրը պատմում է, որ բոլորը մի փոքր վախեմում են փոքր դստերից, բայց ոչ թե ֆիզիկական ուժի պատճառով, այլ բնավորու- թյան. նա միշտ և անմտաբեր միայն արդարության մարտիկ է:

Այսօր Ռոզայի նման համար- ձակ, Ջամիրայի նման կենսունակ և անկախ Արցախի տարեկից Սոսեն երագում է 2012 թ. օլիմպիական խաղերին մասնակցելու և նորանոր մարզական հաղթանակների մա- սին: Ու ոչ ոք չի կասկածում, որ այդ- պես էլ կլինի: Քանի որ եթե մյուս աղջիկներին օժիտ են հասնում մա- տանիքներ ու ապարեմքներ, ա- պա նրան ժառանգություն է հասել ուրիշ ուժի՝ բնավորությունը և հաղ- փանակները...

Կարինե Օհանյան

Ճակատագրեր

«Ընկել էի դռնեղուտ, որ երեխաներս սովից չմեռնեն»

Կոտայքի մարզի Գողթ գյուղը հանրա- պետության ամենաղքատ բնակա- վայրերից է: 570 տնտեսություն ունե- ցող գյուղում հարուստներ գրեթե չկան: Գյուղացիներն իրենց ապրելա- կերպը բնութագրում են ոչ թե աղքատ, այլ ծայրահեղ աղքատ: Գյուղի տղա- մարդիկ բռնել են խոպանի ճանա- պարհն ու մեկնել Ռուսաստան: Տղա- մարդիկ Գողթում հայտնվում են տար- վա մեջ երկու անգամ՝ մոր տարվա նախաշեմին կամ էլ օգոստոսին:

Այստեղ արդեն վաղուց հող փորե- լը, այգի քրելը, ծառ կտրելը համար- վում են կնոջ գործ: Կանանց մեծ մասը չիր ու զաթա է պատրաստում ու հարևան Գեղարդ գյուղի եկեղեցու մոտ վաճառում: Երբ արդ 4-5 հազար դրամ վաստակելու համար կամայք այստեղ կանգնում են առավոտյան ժամը 8-ից մինչև երեկոյան 9-ը:

Սուսեն էլ գողթցի այլ կանանց պես իր ապուրած վաստակում է չիր վաճառելով: Թեպետ 40 տարեկան էլ չկա, սակայն, ինքն էլ է ասում, որ իր տարիքից շատ ավելի մեծ է երևում: «Լավ կյանքից չէ, որ այս տեսքն ու- նեն», - ասում է նա:

Սուսեն, սկեսուրն ու դուստրերն ապրում են փոքրիկ, հողաշեն տանը, որի մի մասը փլվել է: Պատերը ճաքել են, տանիքը կաթում է: Տան մի սենյա- կում են ուտում, քնում, Ռաս սովորում: Սուսեի ամուսինը՝ Գեղամը, զոհվել է Արցախյան պատերազմում:

«Իմ կյանքը հեշտ չի ստացվել, ա- մուսինս զոհվեց, երբ 20 տարեկան էի: Մեծանկ, առանց օգնողի երկու երեխա են պահել: Երբեմն ուզում էի ինքնա- սպան լինել, որովհետև էլ ուժ չունեի, չէի կարողանում դիմանալ, բայց հաս- կանում էի, որ պետք է ապրեմ հանուն աղջիկների: Ընկել եմ դռնեղուտ, լա- ցել, աղաչել, որ կես լիտր կաթ տան, մի տուրակ այլուր, որ երեխաներս սովից չմեռնեն», - ասում է նա՝ սարսա- փով հիշելով 90-ականների մութ ու ցուրտ տարիները:

70-ամյա տիկին Ալվարդը պատ- մում է, որ եղել են օրեր, երբ ինքն ու հարը սոված են մնացել, որ աղջիկ- ներն ուտելու բան ունենան: «Իմ կյանքն ո՞ւմ ա պետք, ոչ ոքի, միմու- ծար տղաս գնաց զոհվեց, ամուսինս էլ գնաց տղայի հետևից, ու չվերա- դարձավ, բա ինձ պե՞տք ա ես կյան- քը: Միակ դարդս ես խեղճ երեխեքն են, որ օգնող ձեռք չունեն, մնացել են ամուսնու», - հեկեկալով ասում է տարեց կինը:

Կարճ ժամանակ անց Սուսեն հաս- կացավ, որ լացը չի փրկի. երեխանե- ռին հարկավոր են սնունդ, հագուստ: «Հասկացա, որ ինձ ոչ ոք չի օգնի, բայց իմ երեխաներն իմ օգնության կարիքն ունեն»:

Սկզբում Սուսեն քաղաք էր գալիս և ունեցող մարդկանց տներում մաք- րություն անում, ճաշ եփում, վրաց ա- նում: «Հաճախ աշխատեցնում էին ու զուամբը չէին տալիս: Մի երկու ան- գամ ծեծելով դուրս են վնդռել: Եղած զուամբն էլ տալիս էին տրանսպոր- տի», - ասում է նա: Իսկ այլ աշխա- տանք Սուսեն չէր կարող կատարել: 16 տարեկան էր, երբ ամուսնացավ: «Ամբողջ չի հասցրի դպրոցն ավարտել: Առանց կրթության ո՞նց կարող էի աշ- խատանք գտնել, այն էլ էն տարիներին, երբ մարդկանց կրճա- տում էին»:

Վերջին տարիներին Սուսեն «հիմ- նական աշխատանք» է ճարել: Ամա- նը Ալվարդ տատի հետ այգին է մշա- կում, ծառերը ցրում, հողը փորում, աշ- մանը չիր են պատրաստում ու վաճա- ռում: «Աղջիկները զաթա են թխում, ես ու մասնակ է չիր ենք սարքում: Աշխա- տանքը ծանր է, ամբողջ օրը դժվար է քանու, անձրևի ու արևի տակ կանգ- նել դրսում ու չիր ծախել, բայց ուրիշ ճար չկա», - պատմում է նա:

Իր աշխատանքում Սուսեն այն- քան է հմտացել, որ անգամ հարևան գյուղերից են գալիս նրա չիրն ու անա- լին գնելու: «Էլի գոհ եմ Աստծոց, որ կարող եմ երեխաներիս պահել: Իմ կյանքն էսպես անցավ, բան չիսակա- ցա, ուզում եմ աղջիկներիս կյանքով ուրախանալ: Դրա համար ստիպում եմ, որ կավ սովորեն, մարդ դառնան, որ իմ նման պատի տակ կանգնած չիր չծախեն»...

Հասմիկ Հարությունյան

«Երբ գյուղ էի գնում, Ռոզա տատս իսկականից ուրախանում էր, բայց ընդամենը երկու անգամ իմ գալու օրը և մեկնելու օրը, այնքան չարածի էի, ոնց որ վայրի կատու լինեի»...

